

היה לו מחיר מוחלט בשוק, שהרי כל קנינם וממכרם בקרקעות לא היה לצמיתות אלא לשנים קצובות, עד היובל. מקדיש שדה אחוזה היה אפוא מקרה יחיד במינו, בו עלולה הקרקע להיות מופקעת מידי בעליה לצמיתות, אם לא נפדחה קודם היובל. ולכן קבעה תורה לקרקע זו מחיר כללי, כי אין לה מחיר מסחרי.

עוד כתב שם כהשערה, שחמשים שקל המושקעים בעסק, יש בהם שיעור פרנסתו של אדם. וכן בית זרע חומר, יש בו כדי פרנסת אדם ל-100 יום. מעתה שטח אדמה שזורעים בו חומר שעורים, יש בו כדי סיפוק פרנסתו של אדם, וערכו מתאים אפוא לסכום של חמשים שקל. עיין שם בפרטי החשבון.

דף טב

‘אמר ר’ תנחום הנקי כתיב’ — ע’ רש”י ותוס’, ובספר הערוך. עוד יש לפרש ‘לולא פרוש רש”י’, שמשמעות הנקי משתמע שיש כבר קללה שצריכה להנקות הימנה, ואינו כשאר ‘מכלל לאו אתה שומע הן’ שאין שם משמעות ישירה (שפת אמת — סוטה יז). ועוד יש לפרש: צורת ‘הנקי’ משמעה ציווי, והרי אין שייך לצוות עליה להינקות [ואמנם כתב ראב”ע שמשמעותו כתאור העתיד, כמו ‘מות בהר’, אך גם שם דרשוהו רז”ל — התקן עצמך לצרכי מיתה]?

אכן מבואר בספרי שאומרים לה, אם טמאה את — הנקי עצמך מהמים, כלומר המנעי משתייתם [כדמצינו לשון ‘נקי’ במובן זה בכמה מקומות — ע’ ב”ק מא ועוד]. וזוהי כוונת ר’ תנחום ‘הנקי כתיב’ — לשון ציווי, ובהכרח הכוונה שאומר לה, אם טמאה את סופך להחנק מן המים, לכן תנקי עצמך מהם שלא לשתות. (משך חכמה — נשא ה, יט)
ע”ע בענין זה, בהקדמת הט”ז ליוורה דעה, ובחדושי הנצי”ב — סוטה יז.

‘סד”א אם לא שכב איש הנקי ואם שכב לא הנקי ולא חנקי אלא איסורא בעלמא’ — ואם תאמר, איך יעלה על הדעת, והרי תינוקות של בית רבן יודעים שאם שכב איש אותה מיתתה בחנק, ואם כן למה הוצרך לכפול? ויש לומר, לולא הכפל הייתי אומר שדינה בחנק אבל אין ירכה נופלת ובטנה צבה (מהר”י בירב).
והרש”ש הגיה במקום ‘איסורא בעלמא’ — ‘יסורים בעלמא’.

‘סד”א שלישי למעוטי שני, שביעי למעוטי ששי, דקא ממעט בימי טהרה, אבל היכא דעבד בשלישי ובשמיני דקא מפיש בימי טהרה אימא שפיר דמי, קמ”ל’ — הרמב”ם פסק (פרה אדומה יא, ב) שטמא שהוזה בשלישי ולא הוזה בשביעי, יכול לטבול ולהזות גם לאחר כמה ימים. והשיג עליו הראב”ד ‘אינו כן בגמרא דקידושין’. והכוונה לגמרא דידן.
וכבר כתבו ליישב שיטת הרמב”ם; יש אומרים שהיתה לו גרסה אחרת בגמרא (ע’ כסף משנה ובהגר”א), או סמך על מקורות אחרים שלא כגמרתנו (ע”ש בכס”מ, ובשער המלך ריש הל’ יסודי התורה ד”ה ועל פי זה נ”ל; מקדש דוד ח”ג נא, ג).

'המקדש את האשה... מפני שלא הטעתו' — הנה שאלה ששאלתי לגר"ח קניבסקי שליט"א, ותשובתו בצדה:

'...אשאלה ממנו מענה, על לשון המשנה 'המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לוייה... מקודשת מפני שלא הטעתו' — ולא הבנתי, הלא גם אם הטעתו באמת, כל שלא התנה עמה (ולרבי מאיר — בתנאי כפול. ולכל הפחות בעי גילוי דעת מצידו על כך, כמוש"כ התוס' גבי ההוא דזבין אדעתא למיסק לא"י) — לכאורה היא מקודשת, שהרי הטעם הוא משום 'דברים שבלב' כמוש"כ רש"י?'

מענה:

ע"י בבא-מציעא סו' א' אדעתא דידה קא גמיר ויהיב וכאן ל"ש פטומי מילי באור התשובה: שם בגמרא מדובר על מעשה שהיה בשכיב-מרע שכתב גט לאשתו ונאנה, אמרה לו, מדוע תאנה, אם תקום מחלייך — שלך אני. ואמר רב זביד 'פטומי מילי בעלמא הוא' (אין אמירה זו קבלת תנאי אלא לנחמו, ואם תרצה — תנשא לאחר. רש"י). ושאלו שם, הלא אף אם התכוונה באמת, כיון שהגט אינו אלא מדעת האישה, אם לא התנה בשעת נתינה, מה מועיל תנאי שלה? ותוצו, 'מהו דתימא הוא גופיה אדעתא דידה קא גמיר ויהיב גיטא, קמ"ל'. והיינו, שהגם שהוא לא התנה, נתינתו מתייחסת לדבריה, אלא שאינו מועיל משום שגם היא לא התכוונה אלא לפטומי מילי (ע"ש בתוס').

אף כאן יש לומר כן, אילו הטעתו והוא נתן לה בהסתמך על דבריה, הרי זה כאילו הוא בעצמו אמר כן, שעל דעת דבריה הוא מקדשה.

וצריך בירור מאי שנא מהמבואר להלן סד. שאם הטעה את האשה בשעת קדושין שיש לו בנים שלא תודקק ליבום, אעפ"י שהוברר ששיקר — מקודשת, לפי שלא אמר 'על מנת' (כדפרש"י שם).

'לאחר שיחלוץ ליך יבמיך — אינה מקודשת'. לדעת רב במסכת יבמות, אין קידושין תופשין ביבמה לשוק, שנאמר לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר — לא תהא בה הויה לזר. ולשמואל — קידושין תופשין בה.

ומשנתנו הסוברת שאין קידושין תופשין בה [שהרי החשיבה התנא כ'דבר שלא בא לעולם' — משמע שאין בה קידושין במצבה הנוכחי] — מעמידה שמואל כשיטת רבי עקיבא הסובר אין קידושין תופשין בכל חיבי לאוין, ואיסור יבמה לשוק בכלל זה. (עפ"י יבמות צב: ולירושלמי כאן ה"ה) שיטה אחרת בהסבר הדבר — ע' בפירוש קרבן העדה ובנוב"י תנינא אה"ע סוס"י נד. וע"ע זכר יצחק ח"א סוס"י כז).

'פירות ערוגה זו תלושים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברים... לכשיתלשו...' — האחרונים האריכו לדון לאור שיטות הראשונים השונות, על החלת חלות בדבר-שלא-בא-לעולם — מהי תוקפה של אותה חלות בזמן שעוד לא בא הדבר לעולם; האם ניתן לחזור ממנה, והאם כשבא הדבר לעולם היא חלה למפרע משעת המעשה.

ובשו"ת אחיעזר (ח"ב לה, ח ט) האריך בזה, והיוצא מדבריו הוא שאם אמר 'פירות מחוברין אלו תרומה לכשיתלשו' ולא הוסיף מעכשיו' — אין התרומה חלה למפרע. (וכתב שכן מבואר בתוספתא — תרומות ב). וגם אם אמר 'מעכשיו' — הסיק — אין התרומה חלה למפרע ממש, אלא שבאופן זה אין יכול לחזור בו לאחר שקרא שם. וכן אם הפירות התלושין נאבדו או נגנבו — חלה התרומה (לשיטת

הרשב"א, להלן סג), אבל לא חלה למפרע ממש כאמור. (וכשיטת רבי אפרים מרגליות בשו"ת בית אפרים (עב), דלא כקצות החושן — שם סי' עד ובספרו רט, ח).
 א. לא הזכיר את דברי רש"י שכתב (בד"ה ונתלשו. ובע"ב בד"ה לא) שהתרומה חלה למפרע. אך כבר כתב הרש"ש שאין הכוונה כפשוטה, שזה אי אפשר, אלא שהוברר שאותה הפרשה ראשונה חלה משעת התלישה ואילך.
 ב. כדברי האחיזר כ"נ שנקט בוכר יצחק (סט ד"ה ומה שכתב כ"ג).
 ג. ע"ע בענין זה בכללותו, בתוס', רשב"א ושא"ר להלן סג. שער המלך — מכירה כב, ה; שערי ישר ה, כב, ובמערכת הקנינים, ובחיזוקי הגרש"ק — נדרים סי' כב, גיטין, סי' ג; חזון איש אה"ע עא, כו; חדושי הגרנ"ט ('השלם') עב; בית ישי לה; סא, א; סג; קג — בד"ה וע"ש, ואילך.
 עוד בענין הפרשת תרומות ומעשרות במחבר לכשיתלשו — ע' בחזו"א (דמאי סו"י יז). ובספר מנחת שלמה (נה) האריך לדון אודות הפרשת ת"מ (וחילול מע"ש) מראש על כל הפירות שייתלשו במשך זמן מסויים.

'בשלמא כולוהו לאו בידו, אלא גר הוי בידו?...' — אף על פי שאינו בתורת גיטין וקידושין מכל וכל, ואפילו 'מעשה קידושין' אין שייך בנכרי המקדש (וכמוש"כ אבני מילואים מד, ג לענין עבד) — זהו דוקא במעשה שעשה שיחול מיד, אבל מעשה שיפעל לאחר שיתגייר, למאן דאמר 'אדם מקנה דבר שלא בא לעולם' — יכול לעשותו עתה.
 [יש להסתפק אם הוסיף לומר 'התקדשי לי לאחר שאתגייר, מעכשיו']. (עפ"י שיעורי הגר"ש רוזנבסקי — גיטין יג, ב, ויש להעיר שמפשוט לשון התוס' (סג. ד"ה כגון) נראה שנקטו בפשיטות שמועיל 'מעכשיו ולאחר שאתגייר').

אין להקשות, הלא הפקעת הלוואתו מותרת, וא"כ כשקיבלה כסף הקדושין לכאורה לא נתחייבה כלל להשיבו, ובמה תתקדש לאחר מכן — כי אף שמותר להפקיע חובו, כל עוד לא הופקע — ישנו חוב. כדמוכח מכמה מקומות. (עפ"י שו"ת אחיזר ח"א כו, ה. וכ"כ כמה אחרונים — ע' במובא ביוסף דעת נדרים כח).

(ע"ב) 'גר צריך שלשה... אלא מעתה הנותן פרוטה לשפחתו ואמר הרי את מקודשת לי לאחר שאשחרר' (כצ"ל) הכי נמי דהו קידושין' — משמע מכאן שטבילת עבד המשתחרר אינה צריכה שלשה [ואפילו לכתחילה], שאם כן מה מקשה, הלא פרשנו הטעם בגר שאין זה בידו משום שצריך שלשה ושמה לא יודקקו לו (רשב"א). והתוס' תלו שאלה זו במחלוקת החכמים (ביבמות מז) האם העבד חייב בקבלת מצוות לאחר שחרור. (ונראה מתוך דברי הרשב"א שגם כוונתו כן. וכ"מ בבהגר"א יו"ד רסו סקט"ו).

עוד יש לומר שכל עיקר טבילה זו של עבד משוחרר, אינה אלא מדברי סופרים, שהרי אין מצריכים אותו להטיף דם ברית אלא די במילה הראשונה, והכי נמי טבילה אינה מחויבת מדאורייתא (עפ"י רשב"א).

דעת הרמב"ם (א"סו"ב ב, ג) שגם טבילת עבד שמשחרר צריכה שלשה. וכן פסק בשלחן ערוך (יו"ד רסו, ז). ולדעה זו על כרחנו לתרץ כתירוץ השני, שמדין תורה אין צריך טבילה הלכך לענין תפיסת קדושין נחשב כדבר הבא לעולם, כיון שבידו לשחררה ואז תופסין בה קדושין דאורייתא. ומהתוס' שלא תרצו כן, משמע שסוברים שהטבילה נצרכת מדאורייתא.

וכו"ב הוכיח רעק"א בגליון השו"ע שם מהתוס' ביבמות מז: ד"ה שם. ולא הוכיח מדברי התוס' דידן. ונראה שמכאן יש לדחות קצת, דלמ"ד צריך קבלת מצוות כמשחרר, ה"נ הטבילה מדאורייתא, ולכן אליביה אין לתרץ כתירוץ השני,

אבל למ"ד אין צריך קבלה אכן אפשר שאין צריך טבילה כלל מדאורייתא, אלא כתבו התוס' האמת שלפי דעה זו אין צריך שלשה אף לכתחילה.

'הכי השתא, התם מעיקרא בהמה השתא דעת אחרת' — פירוש, כיון שמהותה הקודמת שונה לגמרי ממהותה של עכשיו, הרי זה כמי שלא היתה בעולם כלל.

כמה מן הראשונים כתבו שהיה אפשר לתרץ כן לעיל, בשאלת הגמרא 'לאחר שאתגיר', אלא תרצו שם את האמת שאין זה נחשב 'בידו'. וכן דרך הגמרא. ויש סוברים שדוקא בשפחה אמרו כן, כי לא נאמר 'עם הדומה לחמור' אלא בעבדים. ע' בספרי הראשונים ז"ל, כאן ובסוף פרקין. (וכ"כ הרש"ש). ויש מי שפרש שבשפחה, מלבד שאין שייך בה חלות קידושין, ישנו חסרון נוסף, שאף רצונה ודעתה הנצרכות לקידושין, אף הן משועבדות לאדון, ומצד חסרון זה אי אפשר שיועילו בה קידושין, אף כלפי אותם קידושין שיחולו בה אחרי כן. [ואכן לפי זה, אם הפקירה מקודם לכן, שאז היא בעצם כבר בדעתה העצמי — מועיל]. (זכר יצחק ל ד"ה רק).

ע' בשיעורי ר' שמואל (גיטין יא,ב; ריז) שהוכיח מכאן שאין אומרים 'בידו' אלא כשהדבר קיים בעולם רק אינו שלו או אינו בשליטתו, אבל אין מועיל מה שבידו ליצור את החפץ שאינו קיים כלל. ולבאר הזכר-יצחק אין ראייה, כי כאן אין החסרון מצד 'דבר שלא בא לעולם' גרידא, אלא שחסר ב'דעת' לענין קידושין. ואמנם עיקר יסודו מוכח לכאורה מדין מעשה ידים דלהלן, שאין אומרים שם סברת בידה לעשותם, כפי שהעיר המהרש"א.

עוד על ענין שמצינו בכ"מ בדרו"ל שעבד או שפחה דומים לבהמה (ע' בסוף הפרק ובב"ק מט ועוד) — ע' ב'פוקד עקרים' לר"צ הכהן, עמ' 38.

'נהי דבידו לגרשה, בידו לקדשה?' — ודוקא כאן שהקידושין העתידיים להיות לאחר גירושה הינם בגדר 'דבר-שלא-בא-לעולם', וכדי שיחולו צריך שיהיו 'בידו' — ואינם בידו כי תלויים גם ברצונה בעתיד. מה שאין כן בכל מקדש לאחר זמן, שהדבר בא לעולם, אין שם חסרון מצד 'בידו'. (פשוט. וע' בהגהות הרד"ל).

תירוץ זה עולה לכל הדינים השנויים במשנה ואף לאומר לשפחתו הרי את מקודשת לי לאחר שאשחררך — שהואיל ואין הדבר בידו אלא תלוי גם בדעתה, ואמנם עתה היא רוצה להתקדש, אך אפשר שאחר כך תהא בדעת אחרת, הלכך אין זה בידו. (עפ"י רשב"א. וע"ע בריטב"א, פני יהושע, חדושי ר' מאיר שמחה, הר צבי).

'ואלא הא דאמר ר' אושעיא הנותן פרוטה לאשתו... תפשוט דבעי רב (רש"י גרס: רבי) אושעיא הנותן שתי פרוטות לאשה...' — יש לשאול על ר' אושעיא עצמו, כיצד פשוט לו הדין האחד ומסופק בדין האחר. ויש לומר: שני אמוראים הם, אחד רבי אושעיא ואחד רב הושעיא. ואם תאמר, עדין יש לשאול מדוע אמרו לפשוט ספקו של רבי אושעיא רק לאחר שיישבנו דברי רבי יוחנן עם רב הושעיא, ולא אמרו מעיקרא לפשוט הספק מדינו של רב הושעיא. יש לומר, מעיקרא היה עולה על הדעת שרבי יוחנן ורב הושעיא חולקים ור' אושעיא מסופק, אבל לאחר שאמרת שרבי יוחנן ורב הושעיא אינם חולקים, שוב יש לפשוט ספק ר' אושעיא. ועוד יש לומר שרב הושעיא אינו מוסמך כל כך כמו רבי יוחנן, לכך אמרו לפשוט מדברי רבי יוחנן.

ונראה שבאמת אין כאן כל קושיא, כי בתחילה סברנו שהנותן פרוטה לאשתו לקדשה לאחר גירושיה, הטעם שאינה מקודשת הוא מפני שמחוסרת גרושין, ואף על פי שבידו לגרשה, כל דבר שהוא מחוסר מעשה כדבר שלא בא לעולם הוא, ובנותן שתי פרוטות לפנויה, הואיל ועתה אינה מחוסרת גירושין — תופסין בה הקדושין שלאחר הגירושין, שהרי עכשיו בעולם היא. אבל עתה שאמרת כל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי אלא שגירושין וקידושין לאו בידו הוא, אם כן הכי נמי בנותן שתי פרוטות, ומדוע בזה פשוט לו שאינה מקודשת ובוזה מסופק. (עפ"י רמב"ן).

משמע מדברי הרמב"ן שלפי האמת אפשר ששני הדינים חכם אחד. אם כי באמת היו שני חכמים בשם זה; אחד רבי אושעיא רבה — בנו של רבי חמא (ע' ב"ב נט. ועוד). חי בדור ראשון לאמוראים בארץ ישראל, והיה תלמיד בר קפרא (מו"ק כד. כריתות ח). ורבי חייא (ירושלמי שבת ג, א). הוא היה ממסדרי הברייתא (ע' חולין קמא). ועוד חכם אחר בשם רב אושעיא שנוגד בבבל (ע' שבת יט: ועוד), והיה תלמיד לרב יהודה ורב הונא (ע' ב"מ מג: בכורות לו:), ולבסוף עלה לארץ ישראל עם אחיו רב חנניא, ונסמכו שם (ע' ירושלמי סנהדרין א, ב. וע"ע בבלי שם יד.). עפ"י אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים' לר"מ מרגליות.

'מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלנא הוא, אמר רבי אלעזר, דאמר קרא הלכף כאגמון ראשו' — פירושו: המלה 'אגם' יש לה שתי משמעויות: מקוה מים. וגם שם הצמח הגדל ליד המים הקרוי 'אגמון' [או שמא הוא כינוי לכלל הצמחיה שבאותו מקום — ע' לשון רש"י להלן עב. ד"ה עד]. וכן מצינו שהשתמשו במובן זה במסכת שבת (יא.). 'אם יהיו כל הימים — דיו, ואגמים — קולמסים'. (כ"נ פשוט. גם אגם — חילוף אותיות גמא).
[רבי אלעזר לשיטתו שפירש (בשבת נד:)] 'אין העגל יוצא בגימון'; 'גימון' — לשון של דבר כפוף, מדכתיב הלכף כאגמון ראשו. (הגהות הרד"ל)].

'אמר אביי, רבי אליעזר בן יעקב ורבי מאיר כולו סבירא להו...' — ע' במצוין לעיל מה: אודות דרכו של אביי להעמיד דברי חכמים בשיטה אחת.

דף סג

'רבי דתניא... רבי אומר בלוקח עבד...' — ואף על פי שלדעת רבי אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, סתם רבי את משנתנו כדעה החולקת. ומצינו כמה וכמה סתמי משניות דלא כרבי. ע' ביצה ריש דף יג (לפרש"י שם); נזיר מח. סוטה לב. 'עלו לראש הר גריזים' — ודלא כרבי (בברייתא לו:). שעמדו למטה; משנה ריש סנהדרין (ע"ש בברייתא ג:); שבועות ג ותורא"ש שם. וע' גם בספר הכריתות ובשו"ת מהרי"ק קפא סד"ה ואם. [יתרה מזו מצינו (בב"ק רפ"י) שרבא פרש סתם משנה כשיטת רבי אושעיא, בניגוד לפירושו של רבי שפירשה לבנו. והטעם בזה, כי המשניות כלשונם קדמו לעריכתו של רבי].

'לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו' — שיטת התוספות (כאן וביבמות צג ובב"מ טז) שאמירת 'מעכשיו' מועילה שהקנין יחול לאחר זמן גם אם באותה שעה נקרע או נאבד שטר הקנין, כי גם בדבר שבא לעולם, אם עושה קנין שיחול 'לאחר שלשים יום' ובאותה שעה אין השטר קיים — לא קנה. וכן בקניני חליפין וחזקה ומשיכה — בעת חלות הקנין כבר כלתה קנינו. [מלבד בקנין כסף